

Boštjan KIAUTA

Brezno izvira Soče v Trenti

Zaradi svoje zavite izoblikovanosti vzbuja Trenta s hidrogenetskega stališča dokaj pozornosti. Zdi se, da je smer poteka doline dediščina starejših hidrografskih zvez, ko je voda iz Zadnje Trente sprva verjetno odtekala čez Vršič (kota 1611 m) v Pišnico, voda iz Zadnjice pa preko Luknje (kota 1758 m) v Vrata. Pliocenski izvir Soče naj bi bil nekje med Trento in vasjo Sočo.

Povirje Soče in geomorfološki začetek Soške doline predstavlja kočna Zadnja Trenta, ki je tektonsko predisponirana z veliko vršičko prelomnico, potekajočo po dnu doline v smeri SW — NE. Dolina je vrezana v vsej svoji dolžini v visoko, apneno-dolomitno triadno gorovje in je zlasti Zadnja Trenta, katere dno leži v višini 900—1000 m, dokaj izrazito kraško področje.

Dno Zgornje Soške doline je malo razgibanó, ker se odteka vas izpodnebna voda podtalno med gruščem in po kraških podzemskih pretokih, ki izbruhnjejo na dan v obliki močnih kraških izvirov šele nizko v dolini. Izvir Soče je tipični kraški izvir, enako kot sta niže v dolini izvira Tolminke in Lepene ter izviri na robu Bovške kotline. Razumljivo je, da je površje najbolj zakraselo zlasti tam, kjer svet ni prestrm in ima voda čas, da odteka v notranjost. Na strmih pobočjih pa se deževnica odtaka v močnih hudournikih po površini in tako zasipa dolinsko dno s gruščem. V hidrografskem oziru je za vse Zgornje Posočje značilno, da ima tipično redko površinsko vodno omrežje, šeprav dokaj gostejše kot bolj planotasto razvite Vzhodne Julijske Alpe.

Današnji izvir Soče leži v SW pobočju Mojstrovke (kota 2369 m) v nadmorski višini 990 m. Nahaja se v eni izmed sistema tektonskih razpok, ki tečejo v NW—SE smeri skozi pogorje Mojstrovka—Travnik (kota 2279 m) — Jalovec (kota 2643 m) ter dalje proti SE zahodno od Ozebnika (kota 2048 m). Izvir leži v neposredni bližini križišča tega preloma z vršičko prelomnico, ob kateri se pokažejo na površje tudi vododržne plasti, zaradi česar je nastal v stičnem pasu med apnenci in skriljavci niz studencev iz katerih nastaja onstran Vršiča potok Pišnica.

Za speleološka raziskovanja je Brezno izvira Soče (kat. št. 834 v Speleološkem oddelku Katastra kraških objektov Slovenije) dostopno le v času nizkega zimskega vodostaja. V poletnih mesecih je do vrha zalito z vodo, ki pada preko vhodnega praga v slapu v strugo Soče, med tem ko izvira Soča v času zimske suše niže v dolini, kamor doteka voda iz Brezna po podzemskih kanalih. Višina izvira Soče varira po višini vode v Breznu. Tako so hidrografske razmere dokaj podobne onim pri slapu Govic v Bohinju.

V času med obema vojnama so skušali — takrat na italijanskem državnem ozemlju ležeče Brezno izvira Soče raziskati že italijanski speleologi, ki po zaradi neugodnih vremenskih razmer v času svojega obiska niso uspeli. Društvo za raziskovanje jam Slovenije je jamo deloma raziskalo 24. oktobra 1950 (ekskurzija 1485) in pri tem prodrlo do globine 10 m, kjer je nadaljne prodiranje ustavila voda. 22. januarja 1956 se je v Brezno spustila Speleološka ekipa Akademskega planinskega društva iz Ljubljane (ekskurzija 1/56), ki je prodrla do iste globine, kjer jo je ustavil velik snežni čep, izpuh plazu v grapi nad jamo. Dokončno je ista ekipa zmerila jamo 19. januarja 1957 (ekskurzija 1/57) in našla zaradi izredno ugodnih vremenskih razmer podzemsko jezero šele v globini 35,5 m.

Vhod v jamo se odpira na koncu ozke in globoke grape pod previsno steno. Takoj za 2 m visoko vhodno odprtino se jama strmo spusti za 6 m in razširi v večji, 8 m visok prostor z gladko izlizanimi stenami in dnom, ki je na S strani pokrito s slabo zaobljenim prodom. Stene in strop so brez kotlic, vendar so lepo fasetirane.

V stropu tega kotla se odpira ozek rov, ki vodi med zagzdenimi bloki v zgornjo jamo (A). To je 7 m dolga in do 2,5 m široka erozijsko in korozijsko razširjena razpoka, katere dno je pokrito z gruščem in posameznimi manjšimi stropnimi podornimi bloki.

Iz vhodnega kotla se brezno spušča poševno stopničasto preko treh stopenj, ki so deloma posute z grobo zaobljenim prodom. Pri zadnji stpnji se jama deli na dva rova (t. 8), ki potekata navpično navzdol vsak zase do vodne vršine, ki je bila v času obiska v globini 35,5 m. V nadaljevanju se glavna jama zčiži z ozko grlo, za katerim se prostor takoj zopet razširi na 7 m (t. 9) in se spusti navpično do vodne gladine. V severni steni se iz tega, najnižjega ob ekskurziji dostopnega prostora, odcepi v N smeri manjši, poševno navzgor potekajoč in neraziskan rov.

Jama je izrazito tektonsko predisponirana ter erozijsko in korozijsko razširjena razpoka v srednjetriadnih slojevitih apnencih, ki so v prelomnici zaradi pritiska deloma dolomitizirani. Plasti padajo proti SW. E in W del diaklaze v kateri se je razvilo brezno, sta razmaknjena za približno 0,5—1 m. Prostor je bil pri korozijskih procesih zapolnjen s prodom, ki je deloma vezan v slabo sprijet konglomerat. Prod v jami in oblice v konglomeratu kažejo na krajši transport kamenine.

Zgornja jama je bila nekdam prav tako vodna jama in predstavlja le starejšo etažo v izviru Soče, ki pa se je zaradi razvoja kraškega cikla premaknil na nižji nivo.

Temperatura je bila merjena le 22. januarja 1956 in je znašala ob 13^h na prostem -6°C , v jami v globini 10 m pa $4,3^{\circ}\text{C}$. V času merjenj je bilo na več mestih v jami polno snega, nadaljevanje v globino je bilo zaprt s snežnim čepom, vhodna odprtina, izkopana skozi sneg pa je merila le $0,7 \times 0,7$ m. V podzemskem jezeru ni bilo mogoče ugotoviti nobene favne.

Summary

ABYSS OF SOURCE OF SOČA R. IN TRENTA VALLEY

Abyss of source of Soča R. is situated in the NW slope of Mt. Mojstrovka at Zadnja Trenta Valley. The position of the cave is in close vicinity of the crossing — point of the crack of Vršič and the fracture expiring in NW — SE direction through mountain range Mt. Mojstrovka — Mt. Travnik — Mt. Jalovec.

By its origin is the cave a tectonical fracture in middle Triassical lime-stones which was extended by erosion and corrosion. The abyss is surmounted by a small horizontal cave which is situated in the same fracture. The both caves communicate with each other. The upper one represents an elder level of the source of Soča R. which was moved later by the development of Karst — cycle.

The abyss has been explored by the Society of Cave Research in Slovenia and by the Academic Mountaineering Club at Ljubljana (Archives of the Society and of the Club).

LITERATURA

1. Arhiv Akademskega planinskega društva v Ljubljani.
2. Arhiv Instituta za raziskovanje krasa SAZU in Društva za raziskovanje jam Slovenije.
3. Kossmat F., 1913, Die adriatische Umrandung in der alpinen Feltenregion, Mitt. Geol. Ges. in Wien, VI.
4. Kossmat F., 1916, Die geomorphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo und oberen Savegebiet, Z. Ges. Erdkunde, Berlin.
5. Melik A., 1954, Slovenski alpski svet, Ljubljana.
6. Novak D., 1960, Govic, Plan. vestn., XVI, 1, Ljubljana.